

ISSN 2310-3353

Қостанай
мемлекеттік
педагогикалық
институтының

ЖАРШЫСЫ

ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК ЖУРНАЛ
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 1
2022

Қостанай мемлекеттік педагогикалық институтының ЖАРШЫСЫ

ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК ЖУРНАЛ

№ 1 2022

ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР ЭМПИРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

ӘОЖ 82.0 (574)

Оспанұлы, С.,
ф.ғ.к., профессор
Мырзағалиева, К.М.,
ф.ғ.к., тіл және әдебиет теориясы
кафедрасының қауымдастырылған профессоры
А. Байтұрсынов атындағы ҚӨУ
Сатбаева, А.Т.,
КММ қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі,
педагог-сарапшы,
Қостанай облысы әкімдігі білім басқармасының
Федоров ауданы білім бөлімінің
Ленин жалпы білім беретін мектебі
Қостанай, Қазақстан

АХАҢНЫҢ АСЫЛ ІНІСІ

Түйін

Кешегі Кеңес дәуірінде Алаш қайраткерлерінің белді өкілдерінің бірі
Ғазымбек Бірімжанов жайында сөз қозғауға, жазуға тыйым салынды.

*Ахмет ағай, Ғазымбек
Елден шетке кетіп жүр,
Отанға қызмет етіп жүр.
Қазақтың қамы қайғысы
Жүрген жоқ олар босқа тек...*

Бұл Әлмағамбет Оспанұлының «Ерлерді өткен толғасам» деп баста-
латын толғауынан үзінді. Толғаудағы «Ахмет ағай» А. Байтұрсынұлы емес,
Ғазымбектің ағасы Ахмет Бірімжан. Өлең Шеген ұрпақтары жайында.
А. Бірімжанұлы 1927 жылы 5 қаңтарда қайтыс болды, 9 қаңтарда «Еңбек-
ші қазақ» газетінде М. Дулатұлы жазған қазанама жарық көргені белгілі.
Яғни, Ә. Оспанұлының бұл шығармасы 1927 жылға дейін жазылған.

Мақалада Ғ. Бірімжановтың өмірі мен қызметі, А. Байтұрсынұлы-
мен екеуінің арасындағы аға-інілік, достық қарым-қатынас туралы әңгіме
болады.

Кілт сөздер: «Алаш», Алаш Орда, ұстаз, шәкірт, ұлт, «Ақ жол»,
газет, қайраткер, естелік, журналист, публицист.

1 Кіріспе

Шегеннен Бірімжан, одан Қорғанбек, одан Ғазымбек. Бірінші және екінші Думаның
депутаты болған Ахмет Бірімжановпен (жоғарыдағы жырда аты аталған) Ғазымбек бірге
туады.

Ғазымбек 1896 жылы Торғайдың Тосын болысында дүниеге келген.

Ахмет Байтұрсынов Ғазымбекті інісіндей көріп, қолынан келгенше көмегін аямаған.
Ғазымбек те Аханды ардақтап, жолын қуып, одан үлгі-өнеге алған. «Алаш» партиясына
енген. 1914 жылы Орынбордағы реальді училищені бітіріп, кейін Ташкент университетінің
дәрігерлік факультетінде оқыған. 1916 жылдары майданның қара жұмысына қазақтар алынған
кезде Ғазымбек өзі сұранып Киевке барып, орысша білмейтін қандастарына көмек көрсеткен.
Қаламының жүйріктігін байқаған Міржақып Дулатов оны 1920 жылы «Ақ жол» газетіне

қызметке шақырады. Бұл жөнінде профессор Темірбек Қожакеев «Сара сөздің сардарлары» кітабында: «Ақ жол» газетінде жарияланған материалдарын зерттегенде, Ғ.Бірімжановтың үлкен ағартушы екені, бұл жағынан А.Байтұрсынов пен М.Дулатовтың шәкірті болғандығы аңғарылады, – деп жазады. – Ол Ахметтен 23 жас, Міржақыптан 11 жас кіші болса да, солардың тәрбиесінде, жетегінде жүріп, ұстаздарының ісін алға апаруға, ілгері жалғастыруға тырысқан. Ағарту саласында бірсыпыра еңбек жазып, келелі ойлар қалдырған. Бұл орайда Ғазымбек, әсіресе, Ахметті пір тұтып, көп ретте ол кісіге жүгініп, соның пікіріне сілтеме жасап отырады [1;11-12]. Ахмет Байтұрсынов 1922 жылы тамыз айының басында Түркістан республикасының астанасы Ташкентке барады. Ахметтің бұл сапары жөнінде сол тұста «Ақ жол» газетінде қызметте жүрген Ғазымбек «Лайықты қошамет» деген мақала жазады.

Академик Дихан Қамзабекұлы «А.Байтұрсыновтың Ташкент сапары» мақаласында осы іс сапар жайында айта келіп: «Ақ жол» газетінің бір авторы: «Келген жұмысы – Түркістандағы екі облыс қазақты Қазақстанға қосып, қазақ елін біріктіру» деп көрсетіпті.

Қаламгер «Ш-н» (кім екенін біле алмадық) Ташкенттің мәдени-рухани хәм саяси өміріне елеулі жаңалық болып енетін А.Байтұрсынұлы сапарын «бұл Ахмет ағайдың Түркістанға бірінші келіп қайтқаны» дей отырып, тәптіштеп жазыпты» [2;102], – дейді.

Ғазымбек 1921-1922 жылдары «Ақ жол» газетінде жүргенде жазған материалдарының соңына «Ғазымбек», «Ғ.Бірімжанов», «Шеген» осы Шеген дегенді қысқартып «Ш-н», «Ғ» деп қол қойған. Диханның айтып отырған «Ш-н» дегені – Ғазымбек Бірімжанов. Мұны Темірбек Қожакеев те Ғазымбек жайындағы зерттеу мақаласында айтып кеткен.

Ғ.Бірімжанов осы «Ақ жол» газетінде жарық көрген мақаласында Ахмет Байтұрсыновтың болмыс, бітімін суреттей келіп: «Тұсына келе бергенде балалар дауыспен: «Ассалаумағалейкум!» – деп сәлем берді. Өлгідей болмай тағы да балалар: «Жасасын қазақ! Жасасын қазақтың қаһармандары! Жасасын қазақтың көсемі Ахмет ағай Байтұрсынұлы!» – деп бар дауыспен шулап қоя берді. «Жер жаңғырып, қан шымырлап, көңіл бұзылып, кісі өзінің қайда екенін білмейтіндей халге келді», – дейді.

«Қазақ халқының қаламға жүйрік, алты алашқа аты жайылған атақты азаматы Ахмет Байтұрсынов» деген жолдарынан да Ғазымбектің Ахметке іші бұратыны» оны ардақ тұтып, аса қадірлейтіні аңғарылады.

2 Материалдар және әдістер

Ғазымбек Ахмет ағасының идеяларын насихаттаушылардың бірі болған. Оның «Шетке оқушылар жіберу, оқуға жұмылу керек» [3], «Қазіргі әдіс»[4], тағы басқа мақалаларында да жастарды оқыту, оларға ғылым, білім, кәсіп, өнер үйрету керектігі жөнінде толғанады.

«Осы күні түрлі кәсіпшілік хәм қара жұмыстардың өнерін үйрететін мектептер бар, – деп жазады ол «Біздің жұмыстардың бірі» [5] деген мақаласында, – темір жол, почта, телеграф өнерін үйрететін, қаріп тізушілер хәм басқа сол сияқты мектептер. Қара жұмысты да меңгеріп алып кетерлік кәсіпқор, өнерлі, іске ұста адамдарымыз болмаса, тіпті мақсатқа жету қиын».

Автор осылай дей келіп жұмысшылар даярлайтын, түрлі мамандықтар беретін мектептерді көп ашу керектігін, оларды сөйтіп тезірек жұмысқа орналастыру қажеттігін айтады. Халықтың әл-аухатын көтеру үшін ұлттық кадрларды көбірек дайындау керектігін баса көрсетеді.

Ғазымбек мақалаларының мән-мазмұны Абай, Ыбырай өлеңдеріндегі ойлармен тоғысып, үндесіп жатады. Абай өлеңдерінің жолдарын мақаласына тақырып етіп алған Ғ.Бірімжанов ұлы ақын идеясын елге насихаттап, көптеген мақалаларында халықты оқуға үндейді. «Ақжол» газетінде 1922 жылы жарық көрген «Сағаттың шықылдағы ермек емес» деген мақаласы осының бір айғағы. Мақала соңы:

Сағаттың шықылдағы емес ермек,

Һамиша өмір өтпек – ол білдірмек.

Бір минут, бір кісінің өміріне ұқсас,

Өтті, өлді, тағдыр жоқ қайта келмек, –

деген ақын Абайдың терең пікірін еске ал, азамат!» – деп түйінделеді.

Абай өлеңдерінің жолдарын мақала тақырыбы етіп алу осы Ғ.Бірімжановтан бастау алды ма деген ой келеді.

Ал, «Осы кезде дүниенің бір шеті мен бір шеті сымды, сымсыз телеграммалар арқылы хабарласып, жансыз нәрсені жүйрік аттай шаптырып (темір жол, автомобиль) үлкендігі сондай судан шыққан күн суға бататын, ұшы-қиыры жоқ далада теңіздердің суының астымен де, үстімен де жол шегіп (кеме, сүңгуір қайықтар) құс болып көкке ұшқан (айырылған) адам басы «енді бізге басқа еш нәрсе керек емес» деп айта ма?!», – деген жолдар Ы.Алтынсариннің:

Өнер-білім бар жұрттар
Тастан сарай салғызды,
Айшылық алыс жерлерден
Көзінді ашып жұмғанша,
Жылдам хабар алғызды.
Мың шақырым жерлерге,
Аты жоқ құр арбаны
Күн жарымда барғызды,
Адамды құстай ұшырды... –

деген өлеңімен үндесіп жатқан жоқ па?!

Ыбырай жолын қуған Ғазымбек те «Шетке оқушылар жіберу, оқуға жұмылу керек», «Ел шаруасының қамы» [6]. «Біздің жұмыстардың бірі» [5], «Қазір әдіс» [4], «Індет» [7], тағы да басқа мақалаларында оқу-ағарту ісі, ғылым артықшылығы, өнер жайында ой толғап, халықты білімге шақырады.

«Елден шетке кетіп жүр» деп жоғарыдағы жырда айтылғандай, Ғазымбек Бірімжанов Германияда оқыған (1922-1928 жылдары – С.О.). Ауылда өскен, шетел тілін меңгермеген жастың Германияда оқып, білім алуы оның аса зеректігін, еңбекқорлығын байқатады. 1930 жылы атуға бұйырылып, ол жаза келесі жылы Сібірге айдауға ауыстырылады.

3-4 Нәтижелер мен талқылау

Ғазымбек айдауға жүргенде де Ахмет ағасынан хат алып тұрған: «КАССР п/о Остров I-ое Соловецкое Отделение, СЛАГ I, лагпункт, Дулатову Мир-Якубу Дулатовичу, Архангельск, Соломбала, I-я деревня, I-я линия, д.9 32 жыл, декабрьдің 31-і.

Мыржақып, Мырзағазы, Ғазымбек, қарақтарым, мен Архангельге 30 ноябрьде келдім...

Ахмет».

Ахметтің бұл хатынан біз Ғазымбектің айдауда қай жерде болғандығын білеміз.

Ахаң 1934 жылы 8 наурызда жазған хатында да «Қарақтарым Мыржақып, Мырзағазы! Сондасындар ма? Дендерің сау ма? Ғазымбек қайда?» деп жазады...

Ғазымбек сол 1934 жылдан кейін (дәл қай жылы екені белгісіз) айдауда жүріп Беломор-каналы құрылысын салуға қатысқан...

1937 жылы 9 қазандақайтадан тұтқынға алынып, 1938 жылы 19 наурызда атылған. Сүйегі Мәскеу облысы, Ленин ауданы, Бутоло поселкісіндегі қорымға қойылған. 1989 жылы ақталған.

Ғазымбектің, Міржақыптың, Мырзағазы Есполовтың, Айдархан Тұрлыбаевтың Солвкиде болғанын [8;3] «Тағдыр тауқыметін тартқандар» деген естелігінде Гүлнәр Дулатова да айтқан.

Ишан, ақын Файзолла Сатыбалдыұлы айдауда жүріп Ахметсапа Юсуповқа жазған хатында Ахмет Байтұрсыновқа, Міржақып Дулатовқа қолын алып сәлем айт дей келіп:

«Және де Аймауытов Жүсіпбекке,
Жас өркен Бірімжанов Ғазымбекке.
Бәрін де аман-есен сақтай көр деп,
Тапсырдым мінәжат қып құдіретке», –

дейді. Бұдан біз Ғазымбектің елге танымал атпал азамат болғанын аңғарамыз.

Бірімжанов ұлт мүддесін ойлап, сол жолда аянбай күрес жүргізген Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Елдос Омаров, Есенғали Тұрмұхамедов, Ғабдолхамид Жүндібаетармен бірлесіп «Алаш» партиясы бағдарламасының жобасын жасаушылардың бірі. Бұл жоба 1917 жылғы 21 қарашада «Қазақ» газетінде жарияланды. Сондай-ақ Ғ.Бірімжанов «Алаш» үкіметінің Башқұрт үкіметі жанындағы Баймақта елшісі болған» [9; 109].

Ғазымбек «Ақ жол» газетінің 1921 жылғы санында жарық көрген «Ақ жолдың» екінші жыл шығуы» деген мақаласына Ахмет Байтұрсынұлының

Я, Құдайым, аққа жақ!

Өзіңе аян: мен наһақ.

Аққа деген жолымның

Абыройын ашпай жап! –

деген бір шумағын эпиграф етіп алыпты.

Бұл да Ахаңның асылдығын, еңбегін, ұлылығын бағалап, ұлттың рухани көсемі деп танығандығы.

Алаш көсемдері жайында жазылған мақалалар мен эссе, еске алуларда да Ахаңның аты аталған жерде Ғазымбектің де аты-жөнін кездестіреміз:

«ОГПУ Комиссары А. Байтұрсынов, Ж. Аймауытов, М. Дулатов бастаған 14 зиялының алдын атуға, қалғанын он жылдан итжеккенге айдауға үкім шығарды. Солардың ішінде Ғазымбек Бірімжанов та бар еді» [1; 4].

«А. Байтұрсынов, М. Дулатов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов Абайды жоғары бағалаған, көп мәселелерді Абайша түсініп, күн тәртібіне Абайша қойған» [1; 9].

1922 жылы тамызда А. Байтұрсынов Ташкентке барған Ахаңның осы сапары жөнінде Ғазымбек «Лайықты қошемет» атты мақала жариялаған» [1;12].

Келесі күні Ақай әкем жылқы сойғызып, інісімен келген Ахмет Байтұрсынұлы, Сейдәзім Қадырбаев, Ғазымбек Бірімжанов, Қырымгерей Сейдалин, Ғаббас Нұрымов, Асылбек Сейітов және Бадрисафа, Жаңылдарды қонақ етті. Бұл отырысқа туыстар да қатысты [8;24].

Міржақып тәтемді он жылға соттап, Соловкиге жіберді, семьясын қасына жолатпады. Онымен Мырзағазы Есполов, Ғазымбек Бірімжанов бірге болыпты деп кейін естідім. Ахмет Байтұрсынов ағай мен Абдолла Байтасов 1932-1933 жылдары Архангельскіге жер аударылды. Бадрисафа Мұхаммед Садыққызы-Байтұрсынова жеңгей қызы Шолпанмен Томскіге жіберілді. Үй мүлкі түгелдей кәмпескеленген [8; 46].

Қызылордаға баруының себебі: 1927 жылы Ленинградта қылтамақтан қайтыс болған туған ағасы Ахмет Бірімжановтың орнына, яғни семьясына жолығып қайту және өзінің ардақты ағалары: Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Сейдәзім Қадырбаев, Елдес Омаровтармен сәлемдесіп, өздерімен дидарласу мақсатымен сапар кешкен-ді. Ғазымбек өзінің ойдағысындай бәрімен көрісіп, мауқын басып, қайтадан Москваға келді. Оралғаннан соң қызметке орналасып, Вологдаға командировкаға барғанында, өкінішке қарай, ұсталып кетті. Бұл 1928 жыл болатын. Көпшілікке белгілі жай: шетелде болып келген, не тұрған кісілерді «шпион» қатарына қосып жазғыратын да, түрмеге қамайтын. Міне, Ғазымбекті де солай айыптаулары керек деп ойлаймын [8,143 б.].

Ахмет 1870 жылы Торғай өңірінде дүниеге келген, арғын, атақты Жәнібек батырдың тұқымы, бергі аталары Дәуренбек – Бірімжаннан тарайды, дәулетті кісінің баласы. Өзімен бірге туған інісі Әбдікәрім және қарындасы болыпты. Екінші шешелері Гүлжауһардың апалары, Сейдалы төренің қыздарының бірі – Гүлмай екен. Бұл кісіден сегіз бала туыпты,

олар: Ғазымбек, Ғазима, Батырхан, Шәкен, Мұхтар, Кәрім, Нұрхан, Жұмахан. Нұрхан Қорғанбеков болып жүрді де, Ғазымбек, Мұхтар Бірімжанов фамилиясында еді [8,90 б.].

Алтын апай елдерінде болған оқиғаларды былай айтқан еді:

«...1918 жылдың қарашасында біздің үйге он екі кісі келіп түсті. Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Кәрім Тоқтабаев, Қырымгерей Сейдалиев, Ғазымбек Бірімжанов, Ғаббас Нұрымов, Ахметсафа Юсупов, т.б. жолдан шалдығып, аттары болдырып, қатты шаршап келген қымбатты қонақтарды құрметтеп қарсы алып жайғастырады. Ахмет ағаны бөлек күтуді әкемің (Омардың) ағасы Елібай міндетіне алады. Қалған қонақтар біздің бірнеше кең бөлмелі үйімізде тынықты. Келушілерге ауыл-аймақтың адамдары сәлем бере, көсемдердің сөзін естуге құмар барлығы жиылып әңгіме-дүкен құрып отырды. Жолаушылар үй иесінен кешірім сұрап, жастықтарға жантайып, аяқтарын көсіліп демалды. Қонақтардың көңілін көтермек үшін олардың құрметіне жігіттер ән салып, домбырашылар күй тартып сауық қылды. Міне, Гүлнар, сенің әкең Міржақып ағаны серіктерімен өз үйімізде көргенімді осы кезге дейін ұмытпаймын» [8; 230].

Тарих ғылымдарының докторы, профессор Көшім Есмағамбет «Әлем таныға тұлға» атты мақаласында «М.Шоқайдың елдегі таныстарымен, ұлттың қайраткерлерімен байланыс орнату жұмыстарына Түркістаннан Германияға оқуға барған жастар үлкен көмек берді. Бұлардың ішінен Ғазымбек Бірімжановті ерекше атауымыз керек. Жоғары білімді ол Германияға бара жатқан талапкерлер құрамына Ә. Бөкейхановтың ұсынысы бойынша арнайы енгізіліп, Кеңес өкіметіне қарсы ішкі және сыртқы күштер арасында байланыс орнату жөнінде қауіпті де жауапты міндеттер жүктеледі. Ол М. Шоқайды ел жағдайымен, Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынов, М. Дулатов, Х. Досмұхамбетов, У. Қожаев, С. Қожановтың атқарып жатқан жұмыстары жөнінде хабардар етеді.

Ғазымбек Бірімжанов Германияға барған бойда С. Қожановқа жолдаған хатында: «Мұстафа өте нашар тұрады, қазақтың студент жастары оған көмектескісі келеді. Бірақ ол одан бас тартты және бұл ақша өздеріңе керек болады, өйткені алда көп істер күтіп тұр» дегенді айтты деп хабарлайды» [10; 22].

Осы жылдар империядағы саяси жағдайдың ушығып, қарсылық қозғалыстарына оқушы-студент қауымының да белсене араласа бастаған кезі болатын. Орыс басқыншыларының озбырлығына қарсы шыққандардың арасында Ғазымбек те болды. Осындай оқиғаларда саяси шынығып, қайратты да саналы күрескер ретінде қалыптасады. Сол және М. Есполов секілді ХХ ғасыр басында қазақ интеллигенциясын тарихи аренаға шығарған Алаш қайраткерлерімен бірге елдің қамын ойлап, отаршыл жүйеге қарсы шықты.

Солармен бірге ұлт мүддесіне кереғар пікірдегі отаршыл патша саясатына қарсы жарияланған мақалаларды үзбей оқып, олардың пікірталастарына белсене араласып, өз ойында ортаға салып отырды. Оның қоғамдық-саяси қызметі Алаш партиясы мен Алашорда үкіметімен тығыз байланыста болды. Ғазымбек те Алаштың белді бір мүшесі болып, оның міндеттері мен мақсаттарын айқындауға белсене араласты. Тарихи басылымдарда Ғазымбектің Колчак үкіметімен Алашорда атынан келіссөз жүргізуге қатысқаны, Алашорданың Башқұрт үкіметі жанындағы уәкілі болғаны туралы айтылады [10; 253].

Ғазымбектің Алаш қозғалысының танымал жас қайраткері екендігі бұрыннан белгілі болатын. С. Сейфуллиннің 1937 жылы өзінің Нәзір Төреқұловпен қарым-қатынасы жөнінде Л. Мирзоянға жазған хатында «Ғазымбек Бірімжанов Әлихан Бөкейхановпен бірге атышулы Алашорда үндеуіне қол қойған, Алаш партиясы орталық комитетінің белгілі мүшесі болған» деп жазған. Ол 1917 жылы Алаш партиясы бағдарламасының жобасын жасауға тікелей атсалысты. Айта кету керек, осы Бағдарламаның 7-і авторының 3-і Торғайдан шыққан Алаш қайраткерлері екені белгілі (А. Байтұрсынов, М. Дулатов және Ғ. Бірімжанов) [10; 253].

Сондай-ақ, Мимар Синан өнер университетінің профессоры, тарих ғылымдарының докторы, Әбдіуақып Қара башқұрттан шыққан белгілі ғалым және мемлекет қайраткері Зәки Уәли туралы жазған ғылыми еңбегінде Ғазымбек Бірімжанов туралы мынадай дерек келтіреді.

«Зәки Уәли Еуропада жүрген кезде Берлинге оқуға келген түркістандық студенттер арқылы Ахмет Байтұрсынұлынан хат алған. Уәли 1924 жылы, 18 маусымда Орынборда өткізілген «Қазақ пен қырғыз ғалымдарының тұңғыш конгресі» туралы мәліметтер жарияланған газеттер ішінен А. Байтұрсынұлының Ғазымбек Бірімжанға жазған бір хаттың шыққанын атап өтеді. Байтұрсынұлы сол хатта: «Бәрімізден бәріңізге сәлем!»-деп жазған екен. Жалпы Зәки Уәлидің бұл хатының шетелгешыққанан кейін отаннан өзіне келген шын жүректен сәлем айтылған тұңғыш хат екенін тілге тиек етеді». Бұл деген – Ғазымбек шетелде жүргенде сыртынан бақылау барын білсе де Алашқа қызмет етуді тоқтатпай, елден жырақта жүрген Алаш қайраткерлерімен тығыз байланысты үзбегенін көрсетеді. [10, 253 б.].

5 Қорытынды

Бұл айтылғандардан да Ахмет, Міржақып, Ғазымбектердің үй-іштерімен бірге туғандай аралас-құралас болғандары, Ғазымбектің анасы кім екені, бастарына қара бұлт үйіріліп, қуғын-сүргінге ұшыраған тұстарда да жанашырлық, ағалық-інілік сезімдерін жоғалтпай, бір-бірін іздеп, көмек қолын созып, хат-хабар алып тұрғандары, сондай-ақ Алаштың үш арысының аты әлемге танылғаны, Ғазымбектің Германияда Мұстафа Шоқаймен кездескені көрініс тапқан. Бір-бірін пір тұту осындай-ақ болсын!

Ал Алаш арысының өмір жолы, қоғамдық-саяси қызметі мен шығармашылығы жайында жазылған зерттеулер мен естеліктерден алынған үзінділердің кейбірін мына құжаттар бекітіп, дамыта түседі:

«...Во время поездки в Германию в 1924 году Рыскулов встретился со-студентами из Туркистана и Бухары, обучающимися в Берлине, и «установил, что некоторые из них воспитывается против советского строя», общается с правителя Тургая Беремжанов Газымбека встречается с лидером мусульманской эмиграции М. Чокаевым и даже осмелился просить Рыскулова помочь земляку-эмигранту.

Категорически запретив ему дальнейшие контакты с антисоветчиком он применил прем, с успехом использовавшийся партийным руководством для управления национальной интеллигенцией и расправы с ней внутри страны; яввел в бюро Идрисовым.

Таким образом, они могли, по его мнению, доносить друг на друга подробности о проведенной «работе» в полпредство СССР в Берлине».

Я расколлот тогда студентов», – докладывал в апреле 1927 года Рыскулов Сталину, в ЦК партии и ГПУ [11,с.380].

«...Газымбек Бірімжанов оказался весьма способным и работающим не на страх, а за совесть работником, киргиз, народник в духе народников 70-х годов» [11,с.380] (Ғазымбек 1917 жылы Орынбор округтік сотына аудармашылық қызметке ұсынылғанда Әлихан Бөкейхановтың мінездемесінен – С.О.)

Ғазымбек көрнекті қоғам қайраткері, халықтық мұсылман партиясының жергілікті ұжымының өкілі, Ресей мемлекеттік Думасына депутат болып сайланған Сәлімгерей Сейтханұлы Жантөриннің Мәскеудің мемлекеттік университетінің шет тілдер факультетін бітірген қызына үйленген. Араларында бала жоқ.

Әзиз Мурзиннің әйелі Алиса Власованың 1931 жылғы 5 қыркүйек күні ГПУ тергеушілеріне берген жауабында: «Бірімжанов Жантөринаға үйленген болатын. Москваға келген соң Бірімжанов тұтқынға алынды. Бөкейханов пен Мурзиннің кеңесі бойынша Жантөрина онымен ресми ажырасты. Ал шындығында, ол өзінің күйеуіне үнемі қаржылай көмектесіп отырды. Бірімжановтан ажырасуының себебі – өзіне тергеушілердің назарын аудармаудан туған. Өйткені Жантөрина помещиктің отбасынан шыққан» [12], – делінеді.

Ғазымбекпен бірге туған Қазима, Қазиманың қызы Гүлбану... Гүлбанудың балалары қазір Алматыда тұрады.

6 Ризашылық білдіру

Қуанышты бір жайт – 2021 жылы туғанына 125 жыл толуына орай Ғ. Бірімжанның шығармалары жинағы Нұр-Сұлтан қаласындағы «Qyғ balasy» қоғамдық қорының «Алаш кітапханасы» сериясымен жарық көрді. Алғаш рет құрастырылып, оқырман назарына ұсынылған бұл кітапқа қайраткер-қаламгердің ұлттық маңызы зор мұрасы, қоғамдық-саяси мақалалары, ашаршылық кезіндегі үндеулері, қазанамалары топтастырылған. Сондай-ақ Алаш арысының өмір жолы, қоғамдық-саяси қызметі мен шығармашылығы туралы әр жылдары жазылған зерттеулер мен естеліктер де енгізілген.

Кітапты баспаға дайындап, құрастырған, ғылыми түсініктерін жазған филология ғылымдарының магистрі, жас зерттеуші Данияр Ихсан. Алғы сөзін жазған жазушы-зерттеуші, ҚР «Дарын» мемлекеттік жастар сыйлығының лауреаты, «Qyғ balasy» ҚҚ атқарушы директоры Елдос Тоқтарбай.

Әдебиеттер тізімі

1. Қожакеев Т. Сара сөздің сардарлары. – Алматы: Санат, 1995.
2. Хамзабекұлы Д. Руханият. – Алматы: Білім, 1997.
3. Бірімжан Ғ. («Шеген») Шетке оқушылар жіберу, оқуға жұмылдыру керек // Ақ жол 1921, 10 мамыр.
4. Бірімжан Ғ. («Шын») Қазіргі әдіс // Ақ жол, 1921, 10 мамыр.
5. Бірімжан Ғ. Біздің жұмыстардың бірі // Ақ жол, 1922, 2 ақпан.
6. Бірімжан Ғ. («Шеген») Ел шаруасының қамы // Ақ жол, 1921 № 64.
7. Бірімжан Ғ. («Шын») Индет. // Ақ жол 1922 № 147.
8. Дулатова Г. Тағдыр тауқыметін тартқандар. Шындық шырағы. Естелік-эссе. – Алматы: мектеп, 2012.
9. Сатыбалдыұлы Ф. Ахметсапа Юсуповқа хат. Шерлі жылдар, шерулі жырлар, – өлеңдер мен поэмалар. – Қостанай: Баспа үйі, 2004.
10. Қарабала Е. Алаштың жас қайраткері. Дәуітбай тархан: қоғамдық-әлеуметтік ортасы және ұрпақтар сабақтастығы. – Астана, 2016.
11. Аманжолов Д. А. На изломе. Алаш в этнополитической истории Казахстана. – Алматы: Изд. ТОО «Издательский дом «Таймс», 2009.
12. ҚР Ұлттық қауіпсіздік комитетінің архиві, І-т., 2370-іс, 638-б.

Материал редакцияға түсті: 21.12.2021

ОСПАНУЛЫ, С., МЫРЗАГАЛИЕВА, К.М., САТБАЕВА, А.Т. ДОРОГОЙ МЛАДШИЙ БРАТ АХАНА

В советское время было запрещено говорить или писать о Газымбеке Беремжанове, одном из ведущих деятелей Алаша.

Дядя Ахмет, Газымбек

Покидают страну, все же служат Родине своей.

Не просто ходят так они,

Судьба народа беспокоит ...

Это отрывок из стихотворения Алмагамбета Оспанулы, которое начинается со слов «Ушли в прошлое люди». «Дядя Ахмет» в стихотворения Не Байтурсынов, а брат Газымбека Ахмет Беремжан. Поэма о потомках Шегена. А. Биримжанов умер 5 января 1927 года, 9 января в газете «Енбекши казак» М. Дулатулы были опубликованы. Это произведение Оспанович было написано до 1927 года.

В статье жизнь и творчество Г. Беремжанова, мы будем говорить о братских и дружеских отношениях между ним и А. Байтурсыновым.

Ключевые слова: «Алаш», Алаш Орда, учитель, ученик, нация, «Ақ жол», газета, деятель, память, журналист, публицист.

OSPANULY, S., MYRZAGALIEVA, K.M., SATBAYEVA, A.T.

DEAR YOUNGER BROTHER AKHAN

During the Soviet era, it was forbidden to speak or write about Gazymbek Beremzhanov, one of the leading figures in Alash.

Uncle Akhmet, Gazimbek

They leave the country, they all serve their Motherland.

They don't just walk like that

The fate of the people worries ...

This is an excerpt from a poem by Almagambet Ospanuly, which begins with the words «People have gone to the past». «Uncle Akhmet» in poems Tot by Baitursynov, but by Gazymbek's brother Akhmet Beremzhan. A poem about the descendants of Shegen. A. Birimzhanov died on January 5, 1927, on January 9 in the newspaper «Enbekshi Kazak» M. Dulatuly were published. This work by Ospanovich was written before 1927.

In the article, the life and work of G. Beremzhanov, we will talk about the fraternal and friendly relations between him and A. Baitursynov.

Key words: «Alash», Alash Orda, teacher, student, nation, «Ak zhol», newspaper, figure, memory, journalist, publicist.

ӘОЖ 8.81

Канапина, С.Ф.,

*филология ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор*

Мешітбай, А.Қ.,

*«6B01701 – Қазақ тілі мен әдебиеті»
оқу бағдарламасының 2 курс студенті*

ЖАЗУШЫ ТАХАУИ АХТАНОВТЫҢ «МАХАББАТ МҰҢЫ» ХИКАЯТЫНДАҒЫ ДИАЛЕКТ СӨЗДЕРДІҢ ҚОЛДАНЫС ЕРЕКШЕЛІГІ

Түйін

Мақалада жазушы Тахауи Ахтановтың «Махаббат мұңы» хикаятындағы диалект сөздердің қолданыс ерекшелігі қарастырылады. Қазақ тіл біліміндегі диалект сөздердің зерттелу жайы да сөз етіледі. Шығармада қолданыс тапқан диалект сөздердің мағынасы диалектологиялық сөздік арқылы ашылады.

Кілт сөздер: диалектология, ауызекі сөйлеу тілі, говор, диалект сөздер, диалектологиялық сөздік.

1 Кіріспе

Жергілікті сөздер – ауызекі сөйлеу тілінің элементтері. Ал сөйлеу тілі – әдеби тілдің қайнар көзі. Сондықтан ұлттық жазба әдеби тілдің қалыптасып, сөздік қазынасының толығуына диалектизмдердің орны, рөлі бар екендігі даусыз. Халықтың ауызекі тілі, халық диалектілері мен говорлары – әдеби тілімізді байытудың, оның сөз орамын, сөз саптау машығын нәрлендірудің қайнар көзі, құнарлы арнасы.

Қазақ диалектологиясы ғылымын сөз еткенде осы саланың бастау көзінде тұрған профессор Сәрсен Аманжолов пен Жұмат Досқараевтың, академик Нығмет Сауранбаевтың есімдері ерекше аталады. С.Аманжоловтың іргелі зерттеу еңбегі (1959), Ж.Досқараевтың монографиясы мен сөздігі (1955) тіл тарихы мен қазақ диалектологиясы саласында ашылмаған аралдардың көптігін көрсетіп берді. Сол жылдарда ғылым жолына түскен жас зерттеушілер Шора Сарыбаев, Ғабдолла Қалиев, Сапарғали Омарбеков, Әбілбек Нұрмағамбетов, Жамалбек Болатов, Оқас Нақысбеков, Тұрап Айдаровтар осы салаға бар ғұмырларын арнап,